

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ปราบเจี้ยว พ.ศ.2445: กึ่งอาณานิคม การใช้กำลังทางทหาร และความเป็นชาย¹

ปรีดี หงษ์สดัน*

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันก่อตัวขึ้นในราชทศวรรษที่ 2430 และสิ้นสุดที่การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ.2475 โดยการศึกษาที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่า ระบอบได้ดำเนินนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจหลายประการเพื่อมุ่งรวบอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลาง ภายใต้การนำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้วยต้องการร่วมต่อขยายองค์ความรู้ของการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าว บทความวิจัยนี้มุ่งหมายแสดงมิติทางด้านวัฒนธรรมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สองประการโดยผ่านศึกษา เหตุการณ์การขบถเจี้ยวเมืองแพร่ในปีพ.ศ.2445 ประการแรก บทความนี้เสนอว่าหากจะเข้าใจการสร้าง และธำรงอำนาจของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีความจำเป็นต้องวิเคราะห์วัฒนธรรมการใช้อำนาจ ด้วย กล่าวคือ ระบอบใช้ทั้ง “พระเดช” โดยปราบปรามด้วยกำลังทางกายภาพและทั้ง “พระคุณ” ในการ มุ่งจัดการโครงสร้างพื้นฐานของรัฐในอีกด้านหนึ่งไปพร้อมๆกัน ประการที่สอง บทความนี้ใช้กรอบเพศ ภาวะในการวิเคราะห์การเดินทัพไปปราบเจี้ยวจากส่วนกลาง และพบว่ามุมมองกองทัพกรุงเทพฯต่อบริเวณ ไทยเหนือนั้นเป็นการกล่อมเกล่า “อุดมการณ์ความเป็นชาย” (ideology of masculinities) ของตนและ การทำให้ภูมิภาคไทยเหนือนั้น “กลายเป็นหญิง” ไปในเวลาเดียวกัน ดังนั้น อำนาจความเป็นชายจึงเป็น วัฒนธรรมสำคัญหนึ่งของสมบูรณาญาสิทธิราชย์

คำสำคัญ: สมบูรณาญาสิทธิราชย์ กึ่งอาณานิคม ขบถเจี้ยว เพศภาวะ

Abstract

This research article studies Thai absolute monarchy, which began in the 1880s and ended in the 1932 Revolution. Previous studies in economic and political dimensions have shown that, the absolute monarchy undertook major projects to centralise power under Bangkok's rule under the lead of King Chulalongkorn.

¹ บทความวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยที่กำลังดำเนินการในโครงการ “ถกเถียงเรื่องคุณค่า 2: ความหลากหลายทาง วัฒนธรรม” ภายใต้ชุดโครงการเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระยะเวลาดำเนินการ เมษายน 2558-กันยายน 2559 ขอขอบคุณกองบรรณาธิการวารสารประวัติศาสตร์ มศว. และผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสองท่านสำหรับข้อวิจารณ์และความเห็นต่อการปรับแก้บทความ

* อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ ปรัชญา และวรรณคดีอังกฤษ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Intended to extend the body of knowledge about Thai absolute monarchy, this research article emphasizes on two cultural dimensions of the regime through the suppression of the Shan Rebellion in 1902. Firstly, the study shows that we have to take into account both the “coercive” (*phra det*) and the “benevolent” (*phra khun*) dimensions to understand how Thai absolute monarchy exercised its power. While Bangkok was establishing the administrative structure, it also employed violent means to any resistances towards its rule. Secondly, this study adopts a gender studies framework to show that the Thai army’s perspective towards the North reinforced the “ideology of masculinity”. That is, the Thai army was masculine, while the North feminine. Thus, masculinity was one among the cultures of Thai absolute monarchy.

Keywords: Thai absolute monarchy, Semicolonialism, Shan Rebellion, Gender

บทนำ

ประวัติศาสตร์สยามในพุทธศตวรรษที่ 2430 ถึง 2440 ที่ผ่านมามักจะได้รับการเน้นย้ำในฐานะยุคแห่งการปฏิรูปครั้งใหญ่ เป็นยุคที่รัฐไทยสมัยใหม่ก่อร่างสร้างรูปขึ้น โดยมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ตรงใจกลางและราชวงศ์จักรีนำสยามเข้าสู่ความเจริญโดยรอบพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของจักรวรรดินิยมตะวันตก¹ โดยละเลยข้อเท็จจริงที่ว่าการศึกษาสยามในพุทธศตวรรษที่ 2430 ถึง 2440 จำเป็นที่จะต้องเทียบเคียงไปกับบริบทอื่นๆที่ร่วมสมัยกัน นั่นคือแม้กรุงเทพจะได้รับแรงกดดันจากเจ้าอาณานิคมตะวันตกแต่ตนเองก็กระทำการจัดการปกครองและจัดระเบียบด้วยความรุนแรงเช่นเดียวกับที่เจ้าอาณานิคมตะวันตกกระทำผ่านการใช้กองกำลังในเมืองขึ้นของตน²

ในการศึกษาประวัติศาสตร์สยามในช่วงเวลาดังกล่าว มีสองประเด็นหลักที่ถูกมองข้ามบ่อยครั้งซึ่งจะเป็นสองข้อเสนอลหลักของบทความวิจัยนี้ ประเด็นที่หนึ่งคือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นถูกเน้นย้ำในฐานะความพยายามในการบูรณาการประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการสร้างสยามให้เจริญทัดเทียมนานาประเทศ อันเป็นบุญคุณของชนชั้นนำสยามผู้เปี่ยมไปด้วยความเมตตา ซึ่งเป็นการมองปรากฏการณ์นี้เพียงด้านเดียวเท่านั้น สมบูรณาญาสิทธิราชย์รวมทั้งรัฐไทยสมัยใหม่นั้น มิได้ก่อร่างสร้าง

¹ สำหรับรายชื่อของงานส่วนหนึ่งที่อธิบายประวัติศาสตร์ไปในแนวทางเช่นนี้ โปรดดู ณัฐพล ใจจริง. (2552). *การเมืองไทยสมัยรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม ภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา พ.ศ.2491-2500*. หน้า 4. เชียงรรัตน์ 5. วิไลเสหา ถาวรธนาสาร. (2545). *ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก*. หรืองานที่ได้รับการเผยแพร่ไม่นานนัก เช่น Udomporn Teeraviriyakul. (2014) *Bangkok Modern: The Transformation of Bangkok with Singapore and Batavia as Models (1861-1897)*. หรือ เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว. (2557, มกราคม-มิถุนายน). รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ.2417-2476. *วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*. 6 (11): 63-77. งานเหล่านี้ใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงของรัฐสยามในฐานะเข้าสู่สมัยใหม่ด้วยการเน้นบทบาทของราชวงศ์จักรีที่พัฒนาประเทศให้ทันสมัย

² ในปัจจุบันจะสามารถเห็นมุมมองเช่นนี้เป็นปกติในงานวิชาการฝ่ายเสรีนิยมประชาธิปไตย อาทิ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2554, เมษายน-มิถุนายน). *มรดกของใคร? ฟาเดียวกัน*. 9(2): 59-66. แต่ควรตระหนักว่าข้อวิพากษ์เรื่องสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดังกล่าวมีต้นขั้วมาจากทฤษฎีกึ่งเมืองขึ้น-กึ่งศักดินาของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ซึ่งเน้นบทบาทการกดขี่ของนายทุนด้วย โดยงานชิ้นสำคัญคือ อรรถวิทย์ พรหมชมพู (อุดม สีสุวรรณ). (2493). *ไทยกึ่งเมืองขึ้น*.

ขึ้นจาก “พระคุณ” เพียงลำพัง เพราะอีกด้านหนึ่งนั่นคือ “พระเดช” ด้วย¹ ไม่ว่าจะเป็นการสังหารหมู่ การประหารชีวิต การจับกุมคุมขังและการคุกคามทางเพศ ดังที่เจ้าจักรวรรดิอื่นๆ ก็กระทำต่อบริเวณใต้ อาณานิคมเช่นกัน² ดังนั้น หากเราจะเข้าไปประวัติศาสตร์ของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เรามองข้ามอีกด้านนี้ไม่ได้

ประเด็นที่สองคือความสัมพันธ์ระหว่างกรอบเพศภาวะ (gender) กับสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดย หากพิจารณาในกรอบนี้แล้ว การขยายอำนาจของสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นคือการสถาปนาความเป็นชาย ของตน และในเวลาเดียวกันทำให้บริเวณอื่นกลายเป็นหญิงทั้งในทางกายภาพและในทางอุปมา เมื่อใช้ กรอบการศึกษาเพศภาวะเข้าไปอธิบายวัฒนธรรมของสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว จะเห็นว่าเรื่องเพศภาวะ อยู่ตรงใจกลางของการสถาปนาอำนาจจากส่วนกลาง

สยามในพุทธศตวรรษที่ 2430 ถึง 2440 เป็นช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อ เพราะพลังสองกระแสที่ มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นพลวัตและส่งผลกระทบต่องานต่อสยาม กระแสแรกเป็นพลังของระบบทุนนิยม โลกที่มีจักรวรรดิอังกฤษเป็นศูนย์กลาง ระบบนี้กดดันให้รัฐในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างเพื่อสอดรับเข้ากับความต้องการของระบบทุนนิยมโลกนี้ อีกกระแสหนึ่งคือแรง ต่อด้านอย่างกว้างขวางทั่วภูมิภาคของสยาม ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นวิภาษวิธีต่อการปกครองแบบเทศาภิบาลที่เป็น ส่วนหนึ่งของการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

วิธีการดำเนินการวิจัย

บทความนี้ใช้กรณีศึกษาพ.ศ.2445 วิเคราะห์ประวัติศาสตร์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยจะใช้ บทที่กล่าวถึงสองชิ้นคือ 1) *ประชุมพงศาวดาร เรื่องปราบเงี้ยว* (2513) และ 2) *นิราศเมืองหลวงพระ บางและรายงานปราบเงี้ยว* (2548) เป็นหลักในการร้อยเรียงข้อเสนอ

สยามกับอำนาจกึ่งอาณานิคม

บทความวิจัยเริ่มต้นด้วยการเห็นตามแนวทางว่า สยามเข้าสู่สมัยใหม่ด้วยลักษณะสองด้าน (duality) โดยมีลักษณะกึ่งอาณานิคม (semicolonialism)³ เพื่อตั้งคำถามต่อมายาคติที่ว่าไทยไม่เคยเป็น เมืองขึ้นของใคร จึงไม่สามารถเปรียบเทียบกับประเทศอื่นที่เป็นเมืองขึ้นได้⁴ เพื่อแตกยอดไปสู่การอธิบาย

¹ ปรีดี หงษ์สัน. (2557-2558, ตุลาคม-มีนาคม). เชิดไก่ให้ลิงดู: รัฐไทยกับการทำลายศรัทธาด้วยนาฏกรรม. *วารสาร ประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์*. 1(2): 53-99.

² Martin Thomas. (2012). *Violence and Colonial Order: Police, Workers, and Protest in the European Colonial Empires, 1918-1940*.

³ คำนี้ใช้แทนคำจำนวนมากที่ถูกใช้อธิบายประวัติศาสตร์ของสยามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2430 ถึง 2440 เช่น อาณานิคมภายใน (internal colonialism) อัตตอาณานิคม (autocolonialism) อาณานิคมอำพราง (crypto-colonialism) อาณานิคมโดยอ้อม (indirect colonialism) ความเป็นสมัยใหม่แบบอาณานิคม (colonial modernity) และ ความเป็น สมัยใหม่ทางเลือก (alternative modernity) เป็นต้น โดยผู้วิจัยเลือกใช้กึ่งอาณานิคม (semicolonialism) ด้วยไม่ ต้องการจะให้การถกเถียงในประเด็นนี้กลายเป็นเรื่องการเล่นคำเพียงอย่างเดียว และเห็นว่าคำนี้ยังอ้างความหมายของ การวิพากษ์วิจารณ์ทั้งชนชั้นนำและทุนนิยมอยู่ โดยเห็นตาม ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน. (2556, มกราคม-เมษายน). ความ คลุมเครือของอำนาจกึ่งอาณานิคมในประเทศไทย. แปลโดย ปรีดี หงษ์สัน. *รัฐศาสตร์สาร*. 34(1): 1-40.

⁴ ธงชัย วินิจจะกูล. (2544, มกราคม). ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม: จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชา ชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกรรมกรไทยในปัจจุบัน. *ศิลปวัฒนธรรม* 23(1) :56-65. ประเด็นสำคัญคือ การ เขียนประวัติศาสตร์เช่นนี้ได้รับการหนุนเสริมโดยนักวิชาการไทยศึกษาชาวอเมริกันด้วยเป็นอย่างมากยุคจักรวรรดิ อเมริกัน โปรตุเกส ฟอร์ด. (2552). *เล่มเดิม*. หน้า 5-8.

วัฒนธรรมของสมบูรณาญาสิทธิราชย์เปรียบเทียบกับรัฐอาณานิคมในช่วงเวลาที่ร่วมสมัยกัน¹ ประเด็นที่สำคัญคือ กรอบกึ่งอาณานิคมจะไม่ละทิ้งการอธิบายการทำงานของระบบทุนนิยมโลก โดยจะเห็นงานศึกษาในแนวทางเช่นนี้อาทิ *The Political Economy of Siam, 1851-1910* (1981)² รวมทั้งงานอันสำคัญ *The Rise and Decline of Thai Absolutism* (2014) ซึ่งชี้ชวนให้มองออกไปในภาพกว้างของการขยายตัวทุนนิยมโลกในยุคที่มีจักรวรรดิอังกฤษเป็นศูนย์กลาง (*Pax Britannica*) เพื่อแสดงให้เห็นการกำเนิดรัฐสมบูรณาญาสิทธิ (absolutist state) อันเป็นผลพวงของการที่สยามเข้าไปสู่ระบบทุนนิยมโลกนี้ ทำให้มีความจำเป็นที่ระบอบจะต้องสร้างระบบราชการขึ้นมา ส่งผลให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมาคือกระฎุมพีข้าราชการ (*bureaucratic bourgeoisie*) งานชิ้นนี้เสนออย่างเป็นวิภาษวิธีว่า ในขณะที่กำลังก่อร่างสร้างระบบราชการ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็เพาะเชื้อแห่งความเสื่อมของตนเองตั้งแต่ต้นแล้ว และกรณีแรกที่เป็นสัญญาณความเสื่อมลงคือชบถ.ศ.130³

กึ่งอาณานิคมในอีกด้านคือการเน้นแง่มุมของความเป็นอาณานิคมภายใน (Internal Colonialism) ของกรุงเทพฯต่อบริเวณอื่น ๆ⁴ Chaiyan Rajchagool ได้ชี้ให้เห็นผ่านตัวแบบทุนนิยมศูนย์กลาง-ชายขอบว่า ภายใต้ระบบทุนนิยมโลก เกิดกระบวนการที่กรุงเทพฯขยายอำนาจไปสู่อำนาจของภูมิภาคต่าง ๆ⁵ โดยแง่มุมของการศึกษาการใช้อำนาจของส่วนกลางนั้น งานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในช่วงสองถึงสามทศวรรษที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นอย่างต่อเนื่องแล้ว⁶ บทความนี้มุ่งหมายที่จะเน้นย้ำว่าคือการอภิปรายเรื่องกึ่ง

¹ โปรดดู Benedict Anderson. (1998). *Spectre of Comparisons: Nationalism, South-East Asia and the World*. นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2554, เมษายน-มิถุนายน). *เล่มเดิม*. หน้า 59-66.

² Chatthip Nartsupha; Suthy Prasartset. (1981). *The Political Economy of Siam, 1851-1910*.

³ Kullada Kesboonchoo Mead. (2004). *The Rise and Decline of Thai Absolutism*.

⁴ โปรดดู สุเทพ สุนทรเกสัช. (2548). อาณานิคมภายในกับภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวแบบเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของอีสานกับรัฐบาลกลางของประเทศไทย. ใน *หมู่บ้านอีสานยุค "สงครามเย็น" สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. หน้า 152-170. ในบทความนี้เขาได้รับอิทธิพลมาจากงานเขียนของ V. I. Lenin

⁵ Chaiyan Rajagool. (1994). *op. cit.*

⁶ อาทิ Matthew Phillip Copeland. (1993). Contested Nationalism and the 1932 Overthrow of the Absolute Monarchy in Siam. Chaiyan Rajchagool. (1994). *The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy: Foundations of the Modern Thai State from Feudalism to Peripheral Capitalism*. Thongchai Winichakul. (2000). The Quest for "Siwilai": A Geographical Discourse of Civilizational Thinking in the Late Nineteenth and Early Twentieth-Century Siam. *The Journal of Asian Studies*. 59(3): 528-549. Thongchai Winichakul. (2000). The Others Within: Travel and Ethno-Spatial Differentiation of Siamese Subjects 1885-1910. In *Civility and Savagery: Social Identity in Tai States*. pp.38-62. Patrick Jory. (2000, September). Books and the Nation: The Making of Thailand's National Library. *Journal of Southeast Asian Studies*. 31(2): 351-373. Michael Herzfeld. (2002). The Absence: Discourses of Crypto-Colonialism. *The South Atlantic Quarterly*. 101(4): 899-926. Lysa Hong. (2003). Extraterritoriality in Bangkok in the reign of King Chulalongkorn, 1868-1910: The Cacophonies of Semi-Colonial Cosmopolitanism. *Itinerario*. 2(2):125-146. Tamara Loos. (2006). Subject Siam: Family, Law, and Colonial Modernity in Thailand. Thanapol Limapichart. (2008). The Prescription of Good Books: The Formation of the Discourse and Cultural Authority of Literature in Modern Thailand (1860s-1950s). Thanapol Limapichart. (2009). The Emergence of the Siamese Public Sphere: Colonial Modernity, Print Culture and the Practice of Criticism (1860s-1910s). *South East Asia Research*. 17(3): 361-399. Tamara Loos. (2010). Competitive Colonialism: Siam and the Malay Muslim South. In *The Ambiguous Allure of the West: Traces of the Colonial in Thailand*. pp.75-91. เป็นต้น

อาณาณิคมนั้นจะต้องมองทั้งสองทาง คือบทบาทของระบบทุนนิยมโลกที่ส่งผลต่อภูมิภาคในด้านหนึ่ง และการใช้อำนาจของกรุงเทพฯต่อบริเวณอื่นๆซึ่งเป็นหน่วยทางการเมืองซึ่งเล็กกว่าด้วย นั่นคือสยามเป็นทั้งเมืองกึ่งอาณานิคมต่อมหาอำนาจตะวันตก และเป็นจักรวรรดิต่อบริเวณอื่นๆในเวลาเดียวกัน ดังนั้น ยุคของการบูรณาการประเทศ ยุคแห่งการปฏิรูปใหญ่ ยุคเทศาภิบาล¹ ฯลฯ ก็ควรจะต้องถูกอภิปรายในลักษณะกึ่งอาณานิคมเช่นนี้

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ปราบเงี้ยว: พระเดชและพระคุณ

การสถาปนาอำนาจของจักรวรรดินิยมนั้นจำเป็นที่จะต้องใช้มาตรการจัดระเบียบ และจะต้องใช้ความรุนแรงในการอ้างอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน² ในกรณีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ช่วงทศวรรษที่ 2440 นั้น มีการใช้กองกำลังอย่างกว้างขวางต่อการลุกฮือต่อต้านอำนาจจากกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นจากทางภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคอีสาน ยกตัวอย่างเช่น ต่อชบถพระยาแขกเจ็ดหัวเมืองประเทศราชในปี 2444 กรุงเทพฯใช้ “มาตรการที่เข้มแข็งเฉียบขาด” ในการปราบปรามพระยาแขก และทำการจัดระเบียบเพื่อให้พนักงานสุลการจากส่วนกลางเข้าทำการเก็บภาษีได้³ และในทางภาคอีสาน ต่อการปราบขบถผู้มีบุญในปี 2445 นั้น กองกำลังที่กำกับจากกรุงเทพฯติดอาวุธปืนใหญ่และปืนไรเฟิลสังหารผู้ที่ลุกฮือร่วมในขบถผู้มีบุญมากกว่าสามร้อยคน ซึ่งเป็นเหตุการณ์เดียวจากอีกหลายๆเหตุการณ์ปะทะในการปราบการลุกฮือครั้งนั้น⁴ เหตุการณ์ต่างๆเหล่านี้มีรายละเอียดมาก ผู้วิจัยจำต้องจำกัดการอภิปรายไว้เพียงบางกรณีเท่านั้นเนื่องด้วยพื้นที่อันจำกัด

บทความนี้ใช้กรณีการปราบเงี้ยวเมืองแพร่ ซึ่งเป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แสดง “พระเดช” อย่างไรต่อแรงต้าน⁵ เหตุการณ์เกิดขึ้นในเช้าวันที่ 25 กรกฎาคม 2445 โดยผู้นำเงี้ยวนาม “พกาหม่อง” และ “ชะล่าโปชาย” นำกองกำลังประมาณ 30 ถึง 40 คนเข้าโจมตีสถานที่ราชการของกรุงเทพฯในเมืองแพร่ การโจมตีเริ่มที่กองตำรวจภูธรก่อน จากนั้นขยายต่อไปที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขเพื่อทำการตัดสายโทรเลข แล้วเคลื่อนกองกำลังไปโจมตีที่จวนข้าหลวงและบุกต่อไปที่ศาลากลางเมืองแพร่ ซึ่งเวลานั้นเรียกว่า “เค้าสนามหลวง” ระหว่างนี้เองเงี้ยวอีก 300 คนที่เป็นชาวเมืองแพร่ก็ทยอยอาวุธเข้าร่วมสนับสนุนกองกำลังของพกาหม่อง ร่วมจับเอาตัวข้าราชการที่ทำงานให้กับกรุงเทพฯไปสังหาร เช่นพระยาไชยบูรณ์ พระยาราชฤทธานนท์ (ทองอยู่ สุวรรณบุตร) หลวงวิมล ชุนพิพิธ และคนอื่นๆรวมแล้วกว่า 20 คน⁶

การลุกฮือกลางปี 2445 ครั้งนั้นได้รับการบันทึกว่าเป็น “ขบถ” อันไม่สลักสำคัญเท่าใดนัก ดังเช่นที่รัชกาลที่ 5 เองมีพระราชดำริว่า “เป็นแต่เสมอกองโจร”⁷ เล็กๆที่โจรกรรมเงินของราชการเพื่อนำ

¹ งานศึกษาระบบเทศาภิบาลที่สำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งของยังคงเป็น Tej Bunnag. (1977). *The Provincial Administration of Siam, 1892-1915: The Ministry of Interior under Prince Damrong Rajanubhab*.

² Martin Thomas. (2012). *op. cit.* แสดงให้เห็นนโยบายการจัดระเบียบเมืองใต้อาณานิคมในคาริบเบียน แอฟริกา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. หรือในกรอบเชิงทฤษฎี Frantz Fanon. (1963). *The Wretched of the Earth*. pp.1-62.

³ เดช บุนนาค. (2524). ขบถ ร.ศ.121. หน้า 62-64.

⁴ John B. Murdoch. (1974). The 1901-1902 ‘Holy Man’s’ Rebellion. *Journal of Siam Society*. 62(1): 59.

⁵ เดช บุนนาค. (2524). เล่มเดิม. หน้า 31-55.

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 31-32.

⁷ ประชุมพงศาวดารเล่ม 48 ปราบเงี้ยว ตอนที่ 2. (2513). หน้า 210.

เอาไปใช้หนี้¹ หากมองจากทางส่วนกลางแล้ว เหตุการณ์ทั้งหมดนั้นคือการลุกฮือช่วงระยะสั้นๆ เป็นเวลาสามสัปดาห์ ระหว่างปลายกรกฎาคมถึงสิงหาคม จนกระทั่งถูกปราบจนราบคาบอย่างรวดเร็วสองสัปดาห์ ก่อนหน้าที่กองทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ ซึ่งนำโดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) จะมาถึงในวันที่ 20 สิงหาคม และตั้งคณะกรรมการขึ้นไต่สวนเหตุการณ์²

เมื่อได้รับทราบว่าการเกิดการเข้าโจมตีสถานที่ของราชการไทย นโยบายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์คือการระดมกำลังเข้าปราบปรามให้ได้อย่างรวดเร็วและรุนแรงที่สุด โดยเกณฑ์กำลังพลจากหลายทางอาทิจากมณฑลนครสวรรค์และพิษณุโลกแบ่งเป็นสี่กอง หนึ่งยกทัพจากพิษณุโลกนำโดยพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (โพ เนติโพธิ์) ผู้ว่าราชการเมืองพิษณุ หนึ่งยกทัพไปจากสวรรคโลกและสุโขทัย หนึ่งจากนครไทยและอีก หนึ่งยกทัพจากเมืองตาก³ โดยกองกำลังจากมณฑลเหล่านี้รวมเข้าทั้งหมดมีจำนวนกว่าพันนาย ส่วนจากทิศเหนือของที่เกิดเหตุ มีการเกณฑ์กำลังจากเชียงใหม่มาโดยพระเสนาราช และกำลังลำพูนรวมกว่าพันนายอีกด้วย⁴ ดังนั้นหากจะนับรวมกันแล้ว ก่อนหน้าที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะยกทัพใหญ่ไปจากกรุงเทพฯ ก็มีการระดมกองกำลังเพื่อเข้าปราบปรามแล้วกว่าสองพันนาย

เนื่องด้วยหลักฐานที่ไม่สมบูรณ์ คงจะทำการคะเนได้ยากว่า ในช่วงเวลาสามสัปดาห์ มีผู้ตายและบาดเจ็บจากการลุกฮือครั้งนั้นเป็นจำนวนเท่าใด แต่ระดับความเข้มข้นของการปราบปรามพอจะแสดงให้เห็นได้ว่า ขบถเงี้ยวคงจะไม่ใช่การจับโจรกลุ่มเล็กๆ แต่เป็นการที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใช้กองกำลังต่อต้านด้วยกำลังและอาวุธที่มีมากกว่า ด้วยมาตรการว่า “ถ้าเงี้ยวต่อสู้ [ขัดชินกับกองทัพไทย] ให้เผาบ้านเรือนและจับเอาตัวมาให้หมดทั้งครอบครัว”⁵

เมื่อกองทัพจากกรุงเทพฯ ยกไปถึงเมืองแพร่ในปลายเดือนสิงหาคม 2445 แม้ขบถเงี้ยวอ่อนกำลังลงอย่างมากแล้ว มาตรการความเด็ดขาดก็มีได้เบาบางลงแต่อย่างใด เพราะยังมีเงี้ยวที่หนีเข้าไปในป่าอีกมาก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) จึงใช้ยุทธศาสตร์ ให้ทหารไทยเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้เป็นเหมือนเงี้ยวแล้วกระจายกำลังออกตามจับพวกที่แข็งข้อโดยประกาศนโยบายชัดเจนว่า “ถ้า [เงี้ยว] ดึงดันขึ้นข้อจะต่อต้าน [การจับกุม] จงประหารให้ยับดับสังขาร”⁶ ในกรณีหนึ่งเมื่อทหารไทยจับผู้ต้องสงสัยก่อการขบถได้สองคน หลังจากทดสอบแล้วไม่สามารถพูดจาสื่อสารให้เข้าใจภาษาเดียวกันได้ จึงสังหารผู้ต้องสงสัยนั้นทันทีเพื่อมุ่งหมายสร้างความเกรงขามและเช็ดชยาด⁷ อีกกรณีหนึ่งคือ ทหารไทยที่ร่วมทัพไป

¹ “หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ได้ทรงไว้ในหนังสือ แพร่-น่าน ว่า ‘ส่วนต้นเหตุของเรื่อง [ขบถเงี้ยว] นี้ ข้าพเจ้าเคยได้ยินจากเสด็จพ่อว่า เรื่องเดิมนั้น พากหม่องเป็นลูกหนี้เจ้านางแว่นทิพย์น้องพระเจ้าเชียงใหม่อยู่ 4,000 บาท ไม่มีจะใช้ก็หนีมาอาศัยพวกพ้องอยู่ในเมืองแพร่ วันหนึ่งเห็นเขาชวนเงินส่วยเข้าไปที่ศาลากลาง ก็นึกขึ้นว่า ถ้าได้เงินนี้ไปใช้หนี้ ก็จะไปบ้านได้แล้ว พากหม่องก็รวบรวมพวกพ้องยกเข้าปล้นตามที่เล่ามานี้ เผอิญทำได้โดยสะดวก จึงเลยคิดการใหญ่ขึ้นจนเลยกลายเป็นขบถไป” โปรดดู *ประชุมพงศาวดารเล่ม 48 ปราบเงี้ยว ตอนที่ 2*. (2513). หน้า 171.

² เดช บุนนาค. (2524). *เล่มเดิม*. หน้า 32. สำหรับมูลเหตุของการลุกฮือนั้น ผู้วิจัยมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะยังไม่เข้าสู่การอภิปรายแม้ตระหนักว่าสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเนื้อที่อันจำกัดและด้วยเป็นประเด็นที่ไม่ได้มุ่งเน้นในบทความนี้

³ เดช บุนนาค. (2524). *เล่มเดิม*. หน้า 33.

⁴ *ประชุมพงศาวดารเล่ม 48 ปราบเงี้ยว ตอนที่ 2*. (2513). หน้า 213.

⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 234.

⁶ หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม). (2548). *นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว*. หน้า 274.

⁷ *แหล่งเดิม*. หน้า 280. “จึงฆ่าทิ้งเสียให้สิ้นมลทินที่/ทำกาลเบียดเบียนเป็นเลี้ยนหนาม/ให้สิ้นโทษโสตุสทุกนิคาม/ให้มันขามเช็ดจิตที่คิดปอง”.

พร้อมกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี นำพรรคพวกทหาร 4 คน จับเจี๊ว 14 คนไปซ้อมโดยพลการ¹

จะพอเห็นได้ว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใช้กองกำลังในการปราบปรามแรงต่อต้าน แต่ในขณะเดียวกัน การปราบเจี๊วในปี 2445 คงเป็นเพียงการสำแดงพระเดชของกองกำลังจากรัฐที่ใหญ่กว่าต่อบริเวณที่อำนาจน้อยกว่าเท่านั้นหากประกอบไปด้วยการใช้กำลังบังคับขู่เข็ญเพียงอย่างเดียว การยกทัพขึ้นไปแพร่ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ในครั้งนี้หาได้มีเพียงจุดมุ่งหมายในการไปปราบขบถเท่านั้น แต่กิจกรรมทั้งหมดนั้นเป็นกระบวนการหนึ่งในการก่อร่างสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วยอย่างแนบแน่นเป็นเนื้อเดียวกัน เป็น “พระคุณ” ด้วยการบูรณาการสยามให้มีความเจริญทัดเทียมกับประเทศอื่นๆ

ผู้ที่ร่วมกองทัพของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงไม่ได้มีแต่ทหารเท่านั้น แต่ยังมีข้าราชการจากหลายกระทรวงที่ได้รับมอบหมายและแต่งตั้งให้เดินทางไปด้วย อาทิเช่น ข้าราชการจากกระทรวงมหาดไทยทำหน้าที่เกณฑ์ชายฉกรรจ์ภาคเหนือเพื่อเข้าเป็นพลทหารใหม่แล้วและจัดทำเรื่องทะเบียนราษฎร และเขตการปกครอง² จัดหาแพทย์ที่ช่วยทำการรักษาผู้ป่วย เกณฑ์คนสร้างวัดเพื่อเป็นการจัดศึกษาเด็กผู้ชายที่จะต้องบวชเรียนและได้รับการศึกษาตามทิศทางของส่วนกลาง³ ข้าราชการกระทรวงยุติธรรม ทำการตั้งศาลยุติธรรมพิพากษา (กรณีที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการขบถ) ทำการเก็บภาษี จัดระเบียบเรื่องการค้าคลัง เก็บภาษีที่ค้างจ่าย⁴ ทั้งยังมีข้าราชการกระทรวงวังที่ได้รับแต่งตั้งเพื่อทำการบูรณะถนน อาคาร และสถานที่ราชการ⁵

ดังนั้น ตราบไต่ที่คนท้องถิ่นในมณฑลพายัพไม่ได้เข้าร่วมกับการลุกฮือ ก็ค่อยๆ กลายเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการโครงสร้างการปกครองพื้นฐานของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นส่วนหนึ่งของการ “บูรณาการ” สยามที่ราชวงศ์จักรีเป็นผู้นำเข้าสู่สมัยใหม่ และเป็นด้านของ “พระคุณ” อันเป็นด้านหลักของการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยกระแสหลัก แต่ในขณะเดียวกันหากใครตกเป็นผู้ต้องสงสัยในการลุกฮือต่อต้านในเวลาดังกล่าว ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็จะสำแดงพระเดชในการจัดระเบียบ ดังที่บทความได้แสดงไว้ข้างต้น

คำถามสำคัญถัดมาคือ วัฒนธรรมในลักษณะเช่นใดสามารถธำรงสถาบันซึ่งทำหน้าที่จัดระเบียบเอาไว้ได้ หรือวัฒนธรรมในลักษณะเช่นใดก่อให้เกิดสถาบันที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ในการรับใช้สมบูรณาญาสิทธิราชย์เอาไว้ได้ ผู้วิจัยเห็นว่าคำถามนี้สามารถทดลองตอบได้ด้วยการวิเคราะห์เรื่องเพศภาวะของสถาบันอำนาจในระบอบ ดังจะได้อภิปรายในหัวข้อต่อไป

¹ หจข. (ร.ศ.121, 29 กันยายน). พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 การปราบเจี๊ว. หน้า 7-8.

² หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม). (2548). เล่มเดิม. หน้า 286-287. “มหาดไทยมีหน้าที่มีระบอบ/การโต้ตอบรับส่งงานหมาย/เก็บหนังสือถือทะเบียนเพื่อยกรอปราย/สืบข่าวรายดีได้อู่ในมือ”.

³ แหล่งเดิม. หน้า 286. “ทั้งการวัดจัดสร้างทางกุศล/อีกฝึกฝนเล่าเรียนเขียนหนังสือ/เรื่องเจ็บไข้เก็บรักษาเพื่อหาหรือ/จัดยกรออุษานการพิธี”.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 286-288. “ยุติธรรมจำดับปัญหา/พิพากษาเสร็จชี้คดีโง่ง/แล้ววางบทกฎหมายไว้ตัดโง่ง/ทั้งปฐโปรงปรีชาปรีชาความ/ตำแหน่งหน้าชายทั้งฝ่ายเมือง/นาสวนเรื่องแดนดินถิ่นสยาม/ชนสามัญณ์มีในนิคาม/เก็บเงินตามบาญชีเหมือนที่ดิน/ทั้งอากรผูกขาดอาชญาบัตร/ใครฆ่าสัตว์พาหนะโดยฉิวิล/สุกรด้วยช่วยเอามาฆ่าให้กิน/รวมทั้งสิ้นนาตำแหน่งแจ้งกระจาย/เสนาคลังตั้งกำปั่นรายวันจด/เงินทั้งหมดแม่นมั่นสำคัญหมาย/งบประมาณการจรมอนต้นปลาย/จะเบิกจ่ายสิ้นยังคลังจัดแจง”.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 286.

เพศภาวะของสมบูรณาญาสิทธิราชย์: สุภาพบุรุษสยาม (The Siamese Gentlemen)

วัฒนธรรมของสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นเป็นเรื่องเพศภาวะอยู่ตรงใจกลาง โดยเฉพาะในสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบชนกองทัพ วัด ตำรวจ ฯลฯ อันมีลักษณะเป็น “สังคมชายล้วน” (homosociality) โดยระบอบสร้างสถาบันเช่นนี้หลายสถาบัน ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะธำรงความเป็นชายเช่นนี้เอาไว้ และเพื่อผลิตคนผู้ซึ่งมีค่านิยมและวัฒนธรรมเดียวกันมาบรรจุในระบอบ และส่งผลต่อมาอีกยาวนานแม้จะสิ้นสุดสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้วก็ตาม¹

ผู้วิจัยเห็นพ้องกับ Robert D. Dean ที่ชี้ให้เห็นว่าจักรวรรดิ (empire) มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับเพศภาวะ (gender) โดย Dean เสนอว่าโลกในยุคทศวรรษ 2470 ถึงช่วงสงครามเย็นเป็นยุคของจักรวรรดิสหรัฐอเมริกา โดยผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจนโยบายต่างประเทศของสหรัฐต่างมี “อุดมการณ์แห่งความเป็นชาย” (ideology of masculinity) ร่วมกันซึ่งเป็น “ระบบวัฒนธรรมที่กำหนดและจำกัดบทบาทของปัจเจกบุคคลในสังคม มุ่งสร้างขอบเขตของความเป็นชาย เพื่อจุดประสงค์ในการสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจและแสดงความเหนือกว่า [ของสมาชิกในระบบวัฒนธรรมนั้น]”² โดยคนเหล่านี้ผ่านสถาบันที่เป็นสังคมชายล้วน อาทิ โรงเรียนประจำ มหาวิทยาลัยสังกัด Ivy League สมาธิสมาคมลับ (secret societies) ผ่านการฝึกยกระดับขั้นนำในกองทัพบก และสโมสรชายเมืองกรุง (metropolitan men's clubs) เป็นต้น สถาบันเหล่านี้ปลูกฝังอุดมการณ์ในการเสียสละและอุทิศตนร่วมกัน รวมทั้งปลูกฝัง ความเป็นชายในลักษณะเฉพาะแก่ผู้ที่เป็นสมาชิก โดยงานศึกษาของ Dean เห็นว่าผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศของสหรัฐในช่วงสงครามเย็นนั้น ผ่านระบบวัฒนธรรมเช่นนี้ ซึ่งมีที่มาในยุโรปตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2440 ในฐานะการกล่อมเกลาคะฉกักรุ่นใหม่ให้กลายเป็นข้าราชการงานบริหารการขยายตัวของจักรวรรดิ³ ดังนั้น นักบงการของสหรัฐนั้นคือผู้ได้รับการปลูกฝังตั้งแต่วัยเด็กจากวัฒนธรรมของยุคอาณานิคมหลายทศวรรษก่อนหน้านี้เอง

เมื่อนำกรอบนี้มาอธิบายในกรณีสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อกลุ่มสยามหนุ่ม⁴ นำโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผดุงขึ้นมาเป็นผู้นำทางการเมือง ซึ่งที่ผ่านมาได้รับการตั้งข้อสังเกตเอาไว้ว่า เป็นช่วงเวลาที่เราขงศ์จักรนั้นเริ่มมีบทบาทอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ทำการสถาปนาอำนาจทางการเมือง และเข้าดำรงตำแหน่งเจ้ากระทรวงต่าง⁵ แต่กระนั้นก็ยังขาดการเน้นย้ำว่า สมาชิกของกลุ่มสยาม “หนุ่ม” เหล่านี้เป็นเพศชายทั้งหมดทั้งสิ้น พวกเขาช่วยสถาปนาความเป็นชายในลักษณะเฉพาะหนึ่งๆอย่างเข้มข้น

¹ เกรก เจ. เรย์โนลด์ส. (2558, พฤษภาคม-สิงหาคม). สังคมชายล้วนในวัฒนธรรมการเมืองไทยสมัยใหม่. แปลโดย ปรีดี หงษ์สตัน. *รัฐศาสตร์สาร*. 36(2): 30-62. โดย homosociality หมายความว่าถึง “สังคมหญิงล้วน” ได้ด้วยเช่นกัน แต่ไม่ได้เป็นประเด็นของบทความนี้

² Robert D. Dean. (2001). *Imperial Brotherhood: Gender and the Making of Cold War Foreign Policy*. p.5.

³ Robert D. Dean. (2001). *op. cit.* p.4.

⁴ David K. Wyatt. (1969). *The Politics of Reforms in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn*. p.45

⁵ สมเกียรติ วันทะนะ. (2533, มิถุนายน). รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม 2435-2475. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. 17(1): 24.

ความเป็นชายในลักษณะเฉพาะเช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมๆกับการกล่อมเกลาคณจำนวนหนึ่งให้สถาปนาสถาบันในการช่วยค้ำจุนระบอบ โดยผู้วิจัยเรียกพวกเขาเอาไว้ในงานศึกษาชิ้นอื่นว่า “สุภาพบุรุษสยาม” (The Siamese Gentlemen)¹ ซึ่งเป็นสถาบันอันเกิดขึ้นพร้อมกับการก่อร่างสร้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

สุภาพบุรุษสยามมีคุณลักษณะอันสำคัญสามประการ ประการแรก ในทางการเมืองพวกเขามีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับอุดมการณ์ชาติ-ศาสนา-กษัตริย์อันเป็นฐานอันสำคัญของการเกิดขึ้นของลัทธิชาตินิยม ในแง่นี้สุภาพบุรุษก็คือผู้ที่ได้รับการกล่อมเกล่าให้อุทิศตนกับการปกป้องอุดมการณ์นี้ คุณลักษณะประการที่สอง คือสุภาพบุรุษสยามมิได้เป็นสถาบันทางการเมืองแบบใหม่ แต่เป็นการปรับเปลี่ยนสถาบันเดิมของพุทธศาสนาเถรวาทไทย สุภาพบุรุษสยามแทบจะมีวัตรปฏิบัติไม่ต่างออกไปจากพระสงฆ์ ผู้ยอมต้องรักษา “วินัย” ของตนเองไว้และสถาบันอันสำคัญในการปลูกฝังวินัยเหล่านี้คือสังฆมฆาล้วน อาทิ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เป็นต้น คุณลักษณะประการสุดท้ายคือ เหล่าสุภาพบุรุษสยามนี้เป็นชนชั้นใหม่อันเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนรูปของประเทศไทย ผู้ซึ่งมิได้เป็นเจ้านายในระบบศักดินา มิได้เป็นพวกพ่อค้าวานิชชาวจีน และมิใช่ไพร่ในระบอบความสัมพันธ์เดิม กระนั้น คนเหล่านี้เองที่เป็นผู้นำความเป็นชายแบบเฉพาะนี้ให้เข้าไปอยู่ในชีวิตสังคมของความเป็นไทย ตัวอย่างที่สำคัญของสุภาพบุรุษสยามก็เช่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ปิยะ มาลากุล ณ อยุธยา) เป็นต้น²

สุภาพบุรุษสยามนี้เองเป็นสถาบันทางการเมืองอันสำคัญในการร่วมก่อร่างสร้างรัฐสมัยใหม่เป็นกลุ่มคนที่สามารถทำหน้าที่มากกว่าที่สถาบันเก่าคือพระสงฆ์ได้ทำ เนื่องจากพวกเขามีวัฒนธรรมร่วมอันจำเป็นต่อการสร้างและธำรงอำนาจของระบอบโดยเฉพาะการสำแดง “พระเดชและพระคุณ” อันเป็นวัฒนธรรมที่จำเป็นของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้ในข้างต้น ในข้อเขียนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้บรรยายอธิบายของเหล่าบุรุษผู้จะรับใช้สมบูรณาญาสิทธิราชย์ว่า พวกเขา

“ไม่ใช่หนักบุญเสมอไป...อาจปราบยุงก็ได้ ทำอสรพิษก็ได้ ทำลายด้วงมะพร้าวก็ได้...ยอมเสียสละยอมขาดความกรุณาในส่วนควรเหล่านั้น ด้วยกำลังเมตตาจิตต์ที่จะเกิดสุขประโยชน์ทั่วไป ถ้าจะเปรียบก็ไม่แปลกอะไรกับกฎหมายที่ยุติธรรมย่อมประหารผู้ผิดตามโทษานุโทษ”³

อุดมการณ์ความเป็นชายที่ผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์คือที่ปรากฏในกองทัพที่ยกขึ้นทางภาคเหนือเพื่อปราบเงี้ยวในปี 2445 โดยกองทัพนำโดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) และมีบันทึกการเดินทางโดยเลขาธิการของกองทัพขุนนายร้อยเอกหลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) บันทึกการเดินทางทัพขึ้นนี้ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การเดินทางจากกรุงเทพฯในวันที่ 6 สิงหาคม 2445 และจบบันทึกช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2446 รวมแล้วประมาณ 6 เดือน⁴

¹ Preedee Hongson. (2015). *Wela Wang: Technologies, Markets, and Morals in Thai Leisure Culture, 1830s-1932*. pp.184-189.

² *Ibid.* pp.189-197.

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา). (2525). เนื่องด้วยจิตต์. ใน *ที่ระลึกงานประชุมเพลิงหม่อมแม่ ณ เทพหัสดิน ณ อยุธยา*. หน้า 97.

⁴ หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม). (2548). *นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว*.

โดยแม้ว่าบันทึกการเดินทางชิ้นนี้จะไม่ได้ถูกเขียนโดยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (ผู้ซึ่งเป็นสุภาพบุรุษสยามผู้หนึ่ง) แต่สามารถสันนิษฐานได้ว่า ย่อมจะต้องได้รับการตรวจและผ่านการอนุญาตของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และการอ่านบันทึกการเดินทางในปี 2445 นั้นสามารถทำให้เห็นถึงวัฒนธรรมของกองทัพสยามได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งไม่สามารถเห็นได้จากพระราชพงศาวดารทางการที่ให้ภาพประวัติศาสตร์ที่เป็นทางการ และเป็นแง่มุมจากผู้นำเท่านั้น

รายงานปราบเงี้ยวชิ้นนี้เผยให้เห็นแง่มุมที่สำคัญ เป็นแง่มุมจากเหล่าทหารชายที่ร่วมทัพไปด้วย โดยเฉพาะแง่มุมทางเพศภาวะเมื่อทหารไทยชายได้พบกับชาวบ้านท้องถิ่น กองทัพที่เดินทางไปถึงมณฑลพายัพ หลังจากทำการพักทัพ เหล่าทหารชั้นผู้น้อยก็ไปนั่งอยู่ริมแม่น้ำยม โดยมีการอธิบายรูปร่างของหญิงชาวบ้านที่กำลังลงอาบน้ำในแม่น้ำว่า

“แล้วออกนอกพาราเวลาร่ม
ยืนยกกรอราในสาคร
ที่ลงน้ำชำระสร้าง
กลัวเสียศรีปิ่นเป็นมลทิน
ชายก็เป็นเช่นกันดูซนขำ
แลดูเพื่อนเหมือนดังนุ่งกางเกง

ในน้ำยมยลสาวลาวสลอน
บ้างลงซ้นกุ่มปลาดามวาริน
ไมระคายชายหน้ารักผ้าซิ่น
ใครจะยินดีดูอดสูเอง
ล้วนพุงดำโตดเลงลงเดินเหยง
ดูโตงเตงตามกันช่างซนจริง”¹

โดยจากมุมมองของทหารไทย รูปร่างของ “สาวลาว” นั้นมีความดึงดูดจากการ “ยกกรอราในสาคร” และรูปร่างของผู้ชายนั้นดู “น่าซนขำ” เนื่องจากสัทที่บริเวณส่วนล่างของร่างกายหนาแน่นจนกระทั่งมองดูไกลๆเหมือนการสวมกางเกง ทั้งหมดที่ไม่ได้สวมอยู่

จากนั้นทหารไทยพักจากทัพเพื่อไปเดินที่เขตตลาด พวกเขาก็ “ที่เจ้าผู้ครูเกรียวพุดเกี้ยวสาว ก็ว่ากล่าวข้อความตามประสงค์/เสียดฮาเยเสสรวลนวลอนงค์/เที่ยวเดินวงเวียนรอกทำกรอกราย” และทำการสำรวจตรวจตราคนท้องถิ่นไทยเหนือ เห็นผู้หญิงลาวและบันทึกต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่า “ความเป็นหญิง” ของไทยเหนือในสายตาของทหารไทยนั้นมีความแปลกประหลาดเช่นไรบ้าง

“เดินยกเท้าก้าวย่างทางถนน
เสียดสิ่งเดียวเยี้ยวไม่หนังหล่อนช่างทำ
ล้วนเกล้าผมคมสันเป็นมันมุ่น
เข็มทองกลัดขัดทำดูสำอาง
ลานทองคำทำต่างอย่างทองม้วน
เป็นตุ้มถ่วงห่วงยานสงสารกาย
สไปหุ้มปทุมถันนั้นก็ใช้
ให้เด่นดอกออกทางเป็นข้างงา

ดูกลมสันสวยตาออกคล้ายคล้า
เห็นให้รำคาญตาทำท่าทาง
งามละมุนเมาลิด้วยหวีสาบ
ดอกไม้ต่างสีเสียดดูเรียบราย
ใส่ประต่วนดีดูอุตุหยา
แต่เขาหมายมุ่งความว่างมาตา
แต่มันไม่มีดวงพวงบุหงา
ไม่แก้งว่ากล่าวความตามที่เป็น”²

¹ หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม). (2548). *เล่มเดิม*. หน้า 280.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 281-282.

“ผู้หญิงลาว” เป็นจุดศูนย์กลางในการดึงดูดทางเพศเหล่าทหารไทย ด้วยคำอธิบายการแสดงให้เห็นความลึกซึ้ง ความแปลกประหลาดว่า “เสียสิ่งเดียวเดียวไม่ว่าหล่อหน้าทำ” ความน่าดึงดูดทางเพศว่า “สไปหุ้มปทุมกันนั้นก็ใช้/แต่มันไม่มีเม็ดดวงพวงบุหงา/ให้เด่นดอกออกทางเป็นข้างงา” จนกระทั่งทหารไทยต้องระบายความต้องการทางเพศออกมาว่า

“ธรรมเนียมข้าราชการมางานทัพ
 แม้นเปล่าปลอดดรอดกายไม่วายชนม์
 จึงสู้ทนจนจริงทำนังขริ่ม
 เทียวยลสาวลาวแพร่แลอนันต์

จะยากยับยุคเชื้อเป็นกุศล
 ก็คงพันทุกซิปได้สักรวัน
 คิดกระหิมนึกในใจให้กระสัน
 ให้กระสันเสียจิตคิดถึงเรือน”¹

รายงานการปราบเงี้ยวที่ผู้วิจัยได้หยิบยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ ต้องการเสนอว่า การยกทัพปราบเงี้ยวในปี 2445 นั้นเป็นมากกว่าแค่ปฏิบัติการทางการทหารของสมบูรณาญาสิทธิราชย์เท่านั้น แต่เป็นปฏิบัติการทางเพศภาวะ ซึ่งเป็นกระบวนการจัดประเภทความเป็นหญิงและความเป็นชายเมื่ออุดมการณ์ความเป็นชายจากส่วนกลางได้ปะทะเข้ากับการแสดงออกทางเพศภาวะที่ต่างออกไปจากตน

ปฏิบัติการทางเพศภาวะของกองทัพไทยนั้นอาจไม่ได้เป็นเพียงแค่การอุปมา เพราะบทบันทึกต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่ามีการบรรยายอันถึงพริกถึงขิงว่า

“ที่ห่มหม่นนายทหาร[ไทย]นั้นชาญเชี่ยวชาญ
 ก็รักใคร่ได้เฝ้าอยู่เคล้าคลึง
 พอได้กลิ่นกระถินเถื่อนก็เลื่อนลับ
 ชอบโลมลิ้มชิมชืดไม่ยืดยาว
 นิสัยชาวลาวยื้อถื้อเนื้อหนัง
 แมงภูไปผึ่งมาพาประเทือง
 ทหารคนใช้ก็ได้ลิ้ม
 ความคิดลาวคราวทัพถึงอับจน

ท่านไปเกี้ยวสาวสันนั้นบึง
 เหมือนแมงผึ้งภูพอนเกสรลาว
 ไปเที่ยวจับเจาะตามดอกสามหาว
 จนออกจาวฉาดงาแทบทั้งเมือง
 ไม่เปื่อยพังหมดสิ้นได้ยินเรื่อง
 ไม่คิดเคืองชุนช้องหมองกระมล
 เลยหากินเก็บรักษเป็นภักซ์ผล
 เนื้อหนังปนเปื่อยไปทั้งไทยลาว”²

จะเห็นได้ว่า จะด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม รายงานการยกทัพไปปราบเงี้ยวในปี 2445 เป็นการบันทึกเหตุการณ์ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาความสัมพันธ์เพศภาวะทางอำนาจ เส้นแบ่งระหว่างการอุปมาในเชิงวรรณศิลป์และความเป็นจริงนั้นอาจจะไม่ได้ชัดเจนนักและคงจะเป็นเรื่องไม่ยากนักที่จะสอบทานหลักฐานนี้กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ แต่อย่างน้อยที่สุดในทางอุปมา ได้เกิดการ “เจาะ” เกสรลาว (อันถูกทำให้เป็นหญิง) โดยทหารไทย (ผ่านอุดมการณ์ความเป็นชาย) เพื่อทำให้กระบวนการใช้อำนาจของสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามนั้นเสร็จ “ลิ้ม” สมบูรณ์

¹ แหล่งเดิม. หน้า 282.

² หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม). (2548). *เล่มเดิม*. หน้า 283. (ตัวเน้นโดยผู้วิจัย)

สรุป

บทความวิจัยนี้ได้นำเสนอว่า ในการจะศึกษาประวัติศาสตร์สยามในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2430 ถึง 2440 นั้น นอกเหนือจากความพยายามเข้าใจการเกิดขึ้นของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในทางเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งเป็นมิติอันสำคัญเป็นอย่างยิ่งแล้ว การพยายามทำความเข้าใจวัฒนธรรมของระบอบนี้ก็มีความจำเป็นในการทำให้เราเข้าใจว่าระบอบสำเร็จและล้มเหลวอย่างไร และเพื่อให้เห็นถึงคลีคลายของระบอบนี้หลังจากการเปลี่ยนแปลงในปี 2475

ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์วัฒนธรรมของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ผ่านเหตุการณ์ขบถเงี้ยว 2445 ด้วยเหตุผลที่กว้างออกไปกว่าพื้นที่บทความนี้จะใช้ในการอภิปรายได้ แต่เพื่อที่จะเข้าใจรัฐไทยสมัยใหม่ การอภิปรายเรื่องวัฒนธรรมของระบอบอาจจะพอทำให้เห็นว่า กระบวนการเปลี่ยนรูปแบบของรัฐไทยอาจจะกินระยะเวลายาวนานและไม่ได้เบ็ดเสร็จเด็ดขาด และเราอาจจะพอเห็นร่องรอยของการสะสม การตกค้างของความพยายามในการสถาปนาอำนาจของสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ในปัจจุบัน ในขณะที่เป็นพยานถึงโครงสร้างความรู้สึกของการเปลี่ยนแปลงจากพลังใหม่ ซึ่งทั้งสองพลังยังคงต่อสู้กันอย่างเป็นพลวัต แม้จะผ่านการเปลี่ยนแปลงการปกครองมา 84 ปีแล้วก็ตาม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

ประชุมพงศาวดารเล่ม 48 ปราบเงี้ยว (กรุงเทพฯ: ครุสภา, 2513).

หจช., พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 การปราบเงี้ยว, 29 กันยายน ร.ศ.121

เอกสารภาษาไทย

เจ็คสัน, ปีเตอร์ เอ. (2556, มกราคม-เมษายน). ความคลุมเครือของอำนาจกิ่งอาณานิคมในประเทศไทย. แปลโดย ปรีดี หงษ์สตัน. *รัฐศาสตร์สาร*. 34(1): 1-40.

ณัฐพล ใจจริง. (2552). การเมืองไทยสมัยรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม ภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา พ.ศ.2491-2500. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เดช บุญนาค. (2524). *ขบถ ร.ศ.121*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราฯ.

ธงชัย วินิจจะกุล. (2544, มกราคม). ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม: จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของกรรมพีไทยในปัจจุบัน. *ศิลปวัฒนธรรม*. 23(1): 56-65.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา). (2525). *เนื่องด้วยจิตต์. ใน ที่ระลึกงานประชุมเพลิงหม่อมม้าน เทพหัสดิน ณ อยุธยา*. กรุงเทพฯ: ครอบครัวหม่อมม้าน เทพหัสดิน ณ อยุธยา.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2554, เมษายน-มิถุนายน). มรดกของใคร?. *ฟ้าเดียวกัน* 9(2): 59-66.

เนื้ออ่อน ชรวทองเขียว. (2557, มกราคม-มิถุนายน). รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ.2417-2476. *วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*. 6(11):63-77.

ปรีดี หงษ์สตัน. (2557-2558, ตุลาคม-มีนาคม). เชือดไก่ให้ลิงดู: รัฐไทยกับการทำลายศัตรูด้วยนาฏกรรม. *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์*. 1(2): 53-99.

- เรย์โนลด์ส, เครก เจ. (2558, พฤษภาคม-สิงหาคม). สังคมชายล้วนในวัฒนธรรมการเมืองไทยสมัยใหม่. แปลโดย ปรีดี หงษ์สตัน. *รัฐศาสตร์สาร*. 36(2): 30-62.
- วิไลเลขา ถาวรธนสาร. (2545). ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2533, มิถุนายน). รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม 2435-2475. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. 17(1): 23-44.
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. (2548). อาณานิคมภายในกับภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวแบบเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของอีสานกับรัฐบาลกลางของประเทศไทย. ใน *หมู่บ้านอีสานยุค “สงครามเย็น” สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. หน้า 152-170. กรุงเทพฯ: มติชน.
- หลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม). (2548). *นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Anderson, Benedict. (1998). *Spectre of Comparisons: Nationalism, South-East Asia and the World*. London: Verso.
- Chaiyan Rajchagool. (1994). *The Rise and Fall of the Thai Absolute Monarchy: Foundations of the Modern Thai State from Feudalism to Peripheral Capitalism*. Bangkok; Cheney: White Lotus.
- Chatthip Nartsupha; & Suthy Prasartset. (1981). *The Political Economy of Siam, 1851-1910*. Bangkok: Social Science Association of Thailand.
- Copeland, Matthew Phillip. (1993). *Contested Nationalism and the 1932 Overthrow of the Absolute Monarchy in Siam*. Ph.D. Thesis, Australian National University.
- Dean, Robert D. (2001). *Imperial Brotherhood: Gender and the Making of Cold War Foreign Policy*. Amherst&Boston: University of Massachusetts Press.
- Fanon, Frantz. (1963). *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.
- Herzfeld, Michael. (2002). The Absence Presence: Discourses of Crypto-Colonialism. *The South Atlantic Quarterly*. 101(4): 899-926.
- Hong, Lysa. (2003). Extraterritoriality in Bangkok in the reign of King Chulalongkorn, 1868-1910: The Cacophonies of Semi-Colonial Cosmopolitanism. *Itinerario*. 2(2):125-146.
- Jory, Patrick. (2000, September). Books and the Nation: The Making of Thailand's National Library. *Journal of Southeast Asian Studies*. 31(2): 351-373.
- Kullada Kesboonchoo Mead. (2004). *The Rise and Decline of Thai Absolutism*. London: Routledge.
- Loos, Tamara. (2006). *Subject Siam: Family, Law, and Colonial Modernity in Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.

- Loos, Tamara. (2010). Competitive Colonialism: Siam and the Malay Muslim South. In *The Ambiguous Allure of the West: Traces of the Colonial in Thailand*, edited by. Rachel V. Harrison and Peter A. Jackson, pp.75-91. Hong Kong: Hong Kong University Press; Ithaca, N.Y.: Cornell Southeast Asia Program Publications.
- Murdoch, John B. (1974). The 1901-1902 'Holy Man's' Rebellion. *Journal of Siam Society*. 62(1): 47-66.
- Preedee Hongsaton. (2015). "Wela Wang: Technologies, Markets, and Morals in Thai Leisure Culture, 1830s-1932". Ph.D. Thesis, Australian National University.
- Reynolds, Craig J. (1999). On the Gendering of Nationalist and Postnationalist Selves in Twentieth Century Thailand. In *Genders and Sexualities in Modern Thailand*. edited by Peter A. Jackson and Nerida M. Cook. Chiang Mai Silkworm Books.
- Tej Bunnag. (1977). *The Provincial Administration of Siam, 1892-1915: The Ministry of Interior under Prince Damrong Rajanubhab*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Thanapol Limapichart. (2008). The Prescription of Good Books: The Formation of the Discourse and Cultural Authority of Literature in Modern Thailand (1860s-1950s). Ph.D. Thesis, University of Wisconsin-Madison.
- Thanapol Limapichart. (2009). The Emergence of the Siamese Public Sphere: Colonial Modernity, Print Culture and the Practice of Criticism (1860s-1910s). *South East Asia Research*. 17(3): 361-399.
- Thomas, Martin. (2012). *Violence and Colonial Order: Police, Workers, and Protest in the European Colonial Empires, 1918-1940*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thongchai Winichakul. (2000). The Quest for "Siwilai": A Geographical Discourse of Civilizational Thinking in the Late Nineteenth and Early Twentieth-Century Siam. *The Journal of Asian Studies*. 59(3): 528-549.
- Thongchai Winichakul. (2000). The Others Within: Travel and Ethno-Spatial Differentiation of Siamese Subjects 1885-1910. In *Civility and Savagery: Social Identity in Tai States*, edited by Andrew Turton, pp.38-62. Richmond, Surrey: Curzon Press.
- Udomporn Teeraviriyakul. (2014). *Bangkok Modern: The Transformation of Bangkok with Singapore and Batavia as Models (1861-1897)*. Bangkok: Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.
- Wyatt, David K. (1969). *The Politics of Reforms in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn*. Bangkok: Thai Wattana Panich.